

Aleš Gabrič

Informburojevstvo na Slovenskem

Informburojevski spor med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo je eden najpomembnejših dogodkov v jugoslovanski povojni zgodovini. Bolj ali manj strokovno je bil opisan v delih jugoslovanskih in zahodnih zgodovinarjev, medtem ko so se sovjetski zgodovinarji temu vprašanju do sedaj izogibali.¹

Eno od važnih vprašanj, ki se odpira pri preučevanju posledic informburojevskega spora v jugoslovanskem notranjem razvoju, je obračun oblasti s simpatizerji Sovjetske zveze v Jugoslaviji, ki se jih je oprijelo ime informburojevci. Gre za ljudi, ki jih je jugoslovanski politični vrh zaradi strinjanja z resolucijo Informburoja ali zaradi kritik na svoj račun štel za notranjega sovražnika.

Političnim nasprotnikom je bila osebna svoboda lahko odvzeta na dva načina. Tako imenovano upravno kazen je izrekala neposredno Uprava državne varnosti (UDV) brez sodelovanja sodstva. Imela je široka pooblastila in je lahko posameznika poslala na družbeno koristno delo (DKD) za čas do dveh let. S ponavljanjem postopka pa je odvzela nekaterim posameznikom svobodo za več kot le dve leti. Na drug način so bili kaznovani ljudje, obsojeni pred civilnimi in vojaškimi sodišči.

Zaradi nedostopnosti policijskih in vojaških arhivov sem se naslonil predvsem na vire kontrolne komisije centralnega komiteja Komunistične partije oziroma Zveze komunistov Slovenije (CK KPS oz. ZKS). Pri navedenih številkah lahko zato pride do malenkostnih odstopanj, saj povsod niso upoštevani posamezniki, ki jih je aretirala Kontraobveščevalna služba (KOS) Jugoslovanske armade (JA) in so bili obsojeni pred vojaškimi sodišči.

Problemov v zvezi z informburojevci sta se v širšem jugoslovanskem kontekstu dotaknila že Radovan Radonjić² in Ivo Banac,³ a je bil slovenski problem zaradi drugačne zgodovinske preteklosti specifičen. Za Slovence je že Banac napisal, da »nisu bili osobito prijemljivi za kominformovstvo«. ⁴ Odkritega izjavljanja za resolucijo Informburoja je bilo v Sloveniji v nasprotju z nekaterimi drugimi deli Jugoslavije malo. Na spisku državi nevarnih posameznikov je bilo veliko ljudi, ki so kritizirali to ali ono napako državnih oblasti. Ker je izraz informburojavec kmalu postal sinonim za notranjega državnega sovražnika (kot nekaj let pred tem trockist ali kasneje djilasovec), so tudi te »kritikante« poenostavljeno proglasili za informburojevce. Informburojevska »peta kolona« ni bila v Sloveniji nikakršna organizirana politična opozicija. Napake teh posameznikov, če sploh lahko njihova dejanja označimo kot napake, bi v pravnem

¹ Obširna bibliografija o tej problematiki, glej: Ivo Banac: Sa Staljinom protiv Tita, Zagreb 1990, str. 255-267; Jože Pirjevec: Tito, Stalin in Zahod, Ljubljana 1987, str. 242-251.

² Radovan Radonjić: Sukob KPJ s Kominformom, Zagreb 1979.

³ I. Banac: Sa Staljinom protiv Tita. Zagreb 1990.

⁴ Ibidem, str. 150.

sistemu ostale brez odmeva, v sistemu totalitarizma pa je bilo že javno izražanje stališč razlog za dolgotrajni odvzem svobode; v večini primerov brez sodnega sklepa.

V času hudih zunanjepolitičnih pritiskov z vzhoda je oblast v informbirojevcih videla potencialno pomoč zunanjemu sovražniku. Če je ta bojazen veljala za tiste predelne Jugoslavije, ki so tradicionalno veljali za rusofilske, se postavlja vprašanje, koliko je bila sploh realna za Slovenijo. Pravni postopki in zaporniški sistem, ki so ga uporabljali proti informbirojcem, so imeli malo skupnega z načeli, ki jih je Jugoslavija zagovarjala pred zunanjim svetom. Fizična in psihična mučenja so v spominih dokaj natančno opisali tudi posamezni Slovenci, ki so bili osumljeni informbirojevstva (Janez Jerzeršek, Martin Mencej, Radovan Hrast, Cene Logar, Jože Jurančič).

Posamezni problemi v zvezi z Informbirojem so v strokovni in spominski literaturi že bili opisani; npr. o vzrokih in poteku informbirojevskega spora, o jugoslovanski zunanji politiki, o stalinistični jugoslovanski notranji politiki v boju proti Stalinu, o represivnem sistemu itd. V pričujočem članku se bom omejil na vprašanje, koliko je bilo slovenskih informbirojevcev in iz katerih slojev so izhajali.

Prve kazni izključitve iz političnih organizacij so bile izrečene neposredno po izjasnjevanju posameznikov o resoluciji Informbiroja med članstvom KP. Spisek izključenih iz partijskih celic zaradi Informbiroja je v Ljubljani v letu 1948 obsegal 17 imen, med temi je bilo 15 intelektualcev, en študent in en delavec.⁵

Aretacij ljudi zaradi Informbiroja v letu 1948 še ni bilo veliko. Še pred izbruhom spora je bil aretiran Dragotin Gustinčič, ki so mu šele v zaporu dodali etiketo informbirojevca. Gustinčič je bil veteran v vrstah KP, bivši član politburoja CK KPJ in star zagovornik federalizma v Jugoslaviji. Izven domovine je živel od leta 1931. Razen let, ko je sodeloval v španski državljanski vojni, je bil vseskozi v Moskvi. Po povratku v Ljubljano leta 1945 je bil postavljen za univerzitetnega profesorja, politično pa je bil izrinjen iz vrhne partijske strukture. Aretiran je bil aprila 1948 kot eden glavnih kritikov političnega vrha. Po obsodbi je kazen prestajal na Golem otoku, zaradi bolezni pa je bil 15. aprila 1951 izpuščen.

Poglavitni vzrok za relativno majhno število kaznovanih v letu 1948 zaradi Informbiroja so bili poskusi jugoslovanskih oblasti, da bi ublažili razdor med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo. Z represivnim aparatom je začela jugoslovanska oblast preganjati informbirojevce šele, ko je postalo jasno, da je razdor dokončen. To je bilo ob koncu leta 1948. Za jugoslovansko oblast so ti ljudje postali »izdajalci«, »odpadniki«, »petokolonaši«, kakorkoli so jih že imenovali.

Na Slovenskem so se množične aretacije informbirojevcev začele po seji politburoja CK KPS 13. januarja 1949. O Informbiroju je poročal Stane Kavčič in med drugim dejal: »Opaža se aktivnost IB-jevcev. Nekaj okrajnih komitetov in celic je izrazito popustilo v budnosti in disciplini. Največ je tega čutiti v Ljubljani, zlasti na raznih šolah in univerzi. (...) V Ljubljani to problematiko MK (mestni komite, op.p.) vidi in bi bilo potrebno konkretno obračunavanje poveriti MK-ju, ne da bi se v to angažiral nepo-

⁵ Zgodovinski arhiv Ljubljana (dalje ZAL), Mestni komite KPS (MK KPS), š. 4/61, Rekapitulacija izključenih v letu 1948.

sredno CK (profesorsko celico na univerzi bo treba prevetrirati – Kobe, Svetek, itd., izključiti vse štiri Logarje).« Člani politbiroja so se strinjali, naj čistk ne vodi komisija CK-ja, temveč celice na terenu. Izjema bi bila po besedah Ivana Mačka dopustna le tam, »kjer je izrazita nevarnost preglasovanja.«⁶

Koncem januarja je bila seja ljubljanskega mestnega komiteja, na kateri so razpuščili partijsko celico na univerzi, posamezniki pa so bili izključeni iz Partije. Vodstvu KPS to ni zadostovalo in so na seji politbiroja CK KPS 3. februarja 1949 sklenili, da morajo politično akcijo razširiti prek partijskih celic in sindikatov in tako dobiti legitimnost za svojo dejavnost »v imenu ljudstva«. Poleg že omenjenih univerzitetnih sodelavcev je Boris Kraigher omenil še Jožeta Jurančiča, tedaj zveznega poslanca, za katerega je dejal, da ga morajo »podminirati« v njegovem volilnem okraju.⁷

Širša politična akcija proti infombirojevceem se je začela februarja leta 1949. Že potek seje politbiroja 13. januarja pove, da je velik del infombirojevcev na Slovenskem izhajal iz vrst kulturnikov oziroma je te oblast štela za najbolj nevarne. Nekateri člani razpuščene univerzitetne celice KP so bili sredi februarja 1949 aretirani, med njimi docent pravne fakultete dr. Božo Kobe, izredni profesor na filozofski fakulteti Cene Logar, znanstveni sodelavec ministrstva Janez Logar, docent tehnične fakultete dr. ing. Tibor Škerlak, Tine Logar itd.⁸ V istem času so bili aretirani še nekateri drugi kulturniki, česar se pisatelj Cvetko Zagorski spominja takole: »17. februarja 1949, bila je nedelja, ko je navsezgodaj zjutraj, meglice so se vlekale sem od Drave, na vratih odločno pozvonilo. Odprl sem in na prag sta stopila dva moška in pri priči sem vedel, pri čem da sem.«⁹

O poteku prve faze največje akcije proti IB-jevceem je poročal slovenski notranji minister Boris Kraigher na II. plenumu CK KPS, ki je bil 15. in 16. aprila 1949, v referatu o aktualnih političnih vprašanjih. Glede Informbiroja je dejal, da 72% vseh do tedaj registriranih infombirojevcev izhaja iz vrst inteligence, državnih nameščencev, svobodnih poklicev in razlaščenih slojev. Nekoliko dlje se je zadržal pri orisu situacije na univerzi, njegove besede pa so še posebno zanimive zato, ker jasno kažejo na nepomembnost pravnih določil sistema: »Še vedno se dopuščajo diskusije o tem, da je treba Logarjem in Kobetu dokazati protidržavno delovanje. Vidimo, da se zamenjuje borba za čistost Partije, za njeno ostrino v boju z vsemi pojavi oportunitizma in nevere v lastne sile, z naporji Partije in ljudske oblasti, da zasigura prosto pot izgradnji socializma in obvaruje našo ljudsko skupnost pred sovražnimi, saboterskimi, razbijaškimi poizkusi. S tem nočem reči, da pri raznih Logarjih in Kobetih ne gre za odkrito protiljudsko delovanje. Toda v borbi za trdnost partorg. (partijskih organizacij, op.p.) to ni bistveno. Bistvena je borba te organizacije proti pojavom oportunitizma in nevere v

⁶ Arhiv Republike Slovenije, dislocirana enota I (dalje ARS I), fond CK ZKS III, š. 2, Seja biroja 13.1. 1949.

⁷ Ibidem, Zapisnik seje politbiroja CK KPS, 3.2. 1949.

⁸ ARS, Ministrstvo za prosveto LRS (MP), Personalna 1338-49, 1339-49 in 1343-49; Cene Logar: Goli otok, Borec, XLIII, 1991, št. 4-6 (dalje Logar, Goli otok), str. 317-328.

⁹ Cvetko Zagorski: Vračanje v čas, Ljubljana 1990, str. 367.

ljudske sile in v tej borbi se mora Partija čistiti, brez ozira na to, če gre pri tem istočasno za odkrito protidržavno delovanje sovražnikov socializma ali ne.«¹⁰

Kot drugo skupino je Kraigher navedel »vrsto tako zvanih kulturnih delavcev. Ti predstavljajo v osnovi isti pojav kot je oni na univerzi. V tej družbi so se našli neki nesposobni umetniki kova Mrzel, Ribič, Kiauta, Zagorski in podobni.«¹¹

Obsodbe omenjenih informbirojevcev so bile izrečene po plenumu. Božo Kobe je bil 7. julija 1949 obsojen na tri mesece poboljševalnega dela, UDV pa je uporabila še pravni ukrep DKD za 12 mesecev. Cene Logar je bil 8. septembra 1949 prav tako obsojen na tri mesece poboljševalnega dela, na DKD pa je bil poslan za 24 mesecev, a je na Golem otoku ostal do novembra 1953.¹²

Glede na precejšnje število literatov v vrstah informbirojevcev je Partija razširila akcijo tudi na Društvo slovenskih književnikov (DSK). Že kmalu po izbruhu spora so sovjetski književniki poslali jugoslovanskim kolegom pismo z zahtevo, naj obsodijo jugoslovansko politično vodstvo zaradi odstopanja od načel marksizma-leninizma. O resolucijah Informbiroja in pismu sovjetskih književnikov so imeli člani DSK poleti 1948 sestanek, na katerem jim je »pojasnil« situacijo slovenski prosvetni minister in načelnik agitpropa CK KPS dr. Jože Potrč. Na sestanku so glasovali tudi o odgovoru jugoslovanskih književnikov na pismo sovjetskih, pri tem pa je en član glasoval proti. To je bil – le do tistega dne – tajnik društva Janez Logar. Rezultate dela društva v preteklem delovnem letu so slovenski književniki pregledali na rednem letnem občnem zboru 3. julija 1949, na katerem pa ni bilo nobenega do sedaj omenjenega književnika, saj so bili takrat že izključeni iz članskih vrst slovenskih literatov in po večini tudi že v zaporih. Predsednik društva Miško Kranjec je v poročilu več kot o književnosti govoril o politični situaciji: »Toliko bolj obsojanja vredno je, da se je tudi med slovenskimi književniki našla peščica ljudi, ki so zdvomili kakor v moč, tako v pravičnost svojih narodov, zgubili vero v resnico, ki je na naši strani, zdvomili nad pravilnostjo naše poti.« Imen tako kot diskutanti Kranjec ni omenjal.¹³

H kulturnim bi lahko prišteli še močno skupino prosvetnih delavcev. Veliko učiteljev je bilo leta 1949 odpuščenih iz službe z razlogom, da se uslužbenec »ne vključuje v današnjo stvarnost in s svojim delom ter vedenjem škoduje pravilnemu političnemu razvoju.« Tako preprosta formulacija ne dopušča dokončnega sklepa ali je bil posameznik odpuščen kot informbirojevec ali zaradi drugačnega politično oporečnega koraka.¹⁴

Če se ozremo po socialni strukturi slovenskih informbirojevcev, lahko ugotovimo, da je druga večja skupina izhajala iz vrst študentov in dijakov. Največ jih je bilo v Ljubljani na tehnični in medicinski fakulteti ter na klasični gimnaziji. Zaradi strinjanja z resolucijo Informbiroja je bilo večje število študentov in dijakov izključenih iz političnih organizacij, nekateri tudi iz šole. Po začetnih, za oblast neugodnih, odmevih resolucije med študenti se je začelo stanje izboljševati po partijski konferenci 1. novem-

¹⁰ ARS I, ČK ZKS III, š. 1, Zapisnik II. plenarnega zasedanja CK KPS, 15.-16.4. 1949.

¹¹ Ibidem.

¹² ARS, MP, Personalna 2416-50 in 2417-50; Logar, Goli otok, str. 279-315.

¹³ Arhiv Društva slovenskih pisateljev, Zapisnik V. rednega letnega občnega zбора, 3.6. 1949.

¹⁴ ARS, MP, Personalna 1438-49.

bra 1948. Na njej je bil izvoljen nov komite, sledile pa so čistke v vrstah študentov. Najpogosteje je bilo vzrok za izključitev »reakcionarno« stališče in soglašanje z resolucijo Informbiroja. Kazni za študente so bile različne: izključitev iz partijske ali mladinske organizacije, izključitev iz šole, aretacija. V prvem letu po izbruhu informbirojskega spora je bilo tako ali drugače kaznovanih 78 študentov.¹⁵ Za najpomembnejšega je oblast štela Mirka Goršeta, ki je bil 22. februarja 1949 aretiran kot »dejanski iniciator ilegalne IB-e organizacije na ljubljanski univerzi«, in bil kaznovan z dvema letoma DKD.¹⁶

Glavni val izključitev študentov in dijakov je bil v spomladanskih mesecih leta 1949. Šolski oddelek CK LMS je maja poročal: »Na šolah se je v tem tednu (od 2. do 9. maja, op.p.) nadaljevalo s čiščenjem. Tako je bilo iz ET (Ekonomskega tehnikuma, op.p.) v Ljubljani 6 izključenih iz organizacije in iz šole in 6 kaznovanih po mladinski in prosvetni liniji. Iz IX. gimn. v Ljubljani je bilo 6 izključenih iz organizacije.«¹⁷ Do konca leta 1949 je bilo izključenih iz članskih vrst LMS na srednjih šolah 179, med delavsko mladino pa 174 članov. Koliko od teh je bilo članov KP in kolikšen del jih je bil v zaporih, v poročilu ni navedeno.¹⁸

Študentom je poleg izreka sodne kazni izrekla disciplinska komisija za slušatelje univerze v Ljubljani pri rektoratu univerze še dodatno kazen, ki jo je potrdilo ministrstvo za znanost in kulturo LRS. Kazni so bile različne, od izključitve iz ljubljanske univerze za nekaj semestrov ali za vedno do izključitve iz vseh univerz v Jugoslaviji.¹⁹

Poleg teh dveh skupin je bilo iz KPS izključenih še veliko partijcev iz delavskih vrst, medtem ko je bilo kmetov malo. Pri delavcih ni šlo za večje skupine, temveč le za posamezne primere. Veliko aretiranih je bilo še iz vrst državnih nameščencev, ki so bili zaradi interesov državne varnosti pod strožjo kontrolo kot ostali; v to skupino sodijo seveda tudi univerzitetni profesorji in prosvetni delavci. Zelo šibka pa je bila med Slovenci skupina informbirojevcev iz vrst oficirjev JA, ki je sicer v ostalih delih Jugoslavije predstavljala eno od močnejših skupin. Ker je aretacije izvajala KOS JA, podatki o kaznovanih pred vojaškimi sodišči niso bili točno znani niti slovenskim oblastem.

Do konca leta 1949 je bilo iz KPS zaradi informbirojevstva izključenih sledeče število oseb:

III. tromesečje 1948	54
IV. tromesečje 1948	24
I. tromesečje 1949	69
II. tromesečje 1949	101
III. tromesečje 1949	59
IV. tromesečje 1949	9
skupaj	316

¹⁵ ARS, dislocirana enota II (AINZ) (dalje ARS II), Ljudska mladina Slovenije (LMS), f. 11, poročilo 26.5. 1949.

¹⁶ ARS I, CK ZKS III, š. 8, priloge k seji IK CK ZKS, 13.7. 1958.

¹⁷ ARS II, LMS, f. 11, Bilten št. 5.

¹⁸ Ibidem, Izveštaj o radu Narodne omladine Slovenije u godini 1949.

¹⁹ ARS, Ministrstvo za znanost in kulturo (MZK), Kab Pov 32/1-50.

Od skupno 316 je bilo 143 državnih nameščencev in delavcev v svobodnih poklicih (npr. 21 iz prosvetne stroke, 4 zdravniki itd.), kar je glede na skupno število članov partije iz teh vrst znašalo 1,87 odstotka. Enako izračunan delež izključenih iz delavskih in kmečkih vrst je bil pri 84 izključenih le 0,21 odstotka, najvišji pa je bil med študenti in dijaki, kjer je 58 izključenih študentov in 17 dijakov pomenilo 4,4 odstotka članov KP iz teh vrst. V začetku leta 1950 so bili 104 izključeni v zaporu, 21 na DKD, 11 v emigraciji, 147 na svobodi, 5 jih je umrlo in 28 ostalo. Med temi informburojevci je bil najvišje na družbeni lestvici sekretar ministra, najvišji partijski funkcionar pa je bil organizacijski sekretar okraja. Informburojevcev v višjih političnih in državnih strukturah je bilo v Sloveniji za razliko od ostale Jugoslavije malo.²⁰

Čas najbolj množičnih izključevanj iz vrst KPS v prvem in drugem tromesečju leta 1949 je bil hkrati čas najštevilnejših aretacij. Po pregledanem gradivu sodeč bi ga lahko ožje omejili nekako na čas od srede februarja do konca maja 1949.

V naslednjih letih je bilo kaznovanj zaradi informburojevstva manj kot v letih 1948 in 1949. Velik del namišljenih in resničnih nasprotnikov oblasti je že bil na Golem otoku, Grgurju, v Bileči in Stari Gradiški ali pa je čakal na obsodbo v preiskovalnih zaporih. Leta 1949 je bilo tudi že vsem nezadovoljnejšem z novim sistemom jasno, da čas ni primeren za javno izražanje stališč. Poleg tega je imela notranja uprava v času skorajda popolne izolacije Jugoslavije v prehodu v petdeseta leta veliko dela tako z iskanjem simpatizerjev Sovjetske zveze kot zahodnih demokracij. Slovenski notranji minister Boris Kraigher je marca 1950 tako ocenil moč »opozicije«: »Obe reakciji, zapadna kot IB, sta danes brez organizacije. IB je sploh ni imel (nekaj malega je poskušal Gustinčič še pred resolucijo IB), bilo je sicer vrsto poskusov, ki pa so bili organizirani iz špijonskih centrov iz Budimpešte, iz baze ob Blatnem jezeru, iz Gorice in še največ iz Trsta vidalijevci.«²¹

Iz članskih vrst KPS je bilo leta 1950 izključenih zaradi suma informburojevstva 21, leto kasneje 54 in leta 1952 80 ljudi. Kakšna je bila usoda teh ljudi, je iz poročil razvidno le za leto 1952. Od 80 izključenih naj bi jih kar 45 pobegnilo v tujino (številka je v neskladju s kasnejšimi poročili, saj je previsoka, op.p.), v zaporih pa jih je bilo 21. Po socialni strukturi je bilo 12 intelektualcev, 12 obrtnikov, 16 državnih nameščencev, 5 uslužbencev notranje uprave, 30 delavcev, 3 študentje in 2 kmeta. Odnosi med posameznimi sloji se torej niso bistveno spreminjali. Še bolj zanimiv je pogled na delovanje kaznovanih v času NOB, saj podatki znova potrjujejo pravilnost teze o revoluciji in njenih otrocih. Med 80 izključenimi je bilo 38 borcev NOV in 21 oseb, ki so bili v internaciji in zaporih, le osem oseb pa je bilo vključenih v OF sovražne vojaške formacije.²²

Med pomembnejšimi obsojenci v letih 1950–52 je treba omeniti Martina Menceja. Če upoštevamo, da je bil leta 1944 načelnik oddelka za osnovno šolstvo pri SNOS, po vojni pa pomočnik ministra za prosveto vlade DFJ, predsednik Centralne uprave pro-

²⁰ ARS I, CK ZKS III, §. 26, Letno poročilo o delu Kontrolne komisije KPS (za leto 1949), 8.2. 1950.

²¹ Ibidem, §. 2, zapisnik seje biroja CK KPS, 9.3. 1950.

²² Ibidem, §. 26, poročilo Kontrolne komisije CK ZKS za leto 1952.

svetnih delavcev Jugoslavije in pred aretacijo pomočnik ministra za znanost in kulturo LRS, je bil Mencej najvišji po rangu v državni upravi med slovenskimi informbirojevci. Po letu dni v ljubljanskem preiskovalnem zaporu in obsodbi na 7 let strogega zapora je preživel pet let v zaporih v Bileči in na Golem otoku.²³

V prvi polovici leta 1951 je potekala velika čistka v vrstah oficirjev JA, v kateri sta bila zaprta tudi dva po činu najvišja oficirja med slovenskimi informbirojevci. Prvi je bil artilerijski polkovnik Dušan Majcen - Nedeljko, ki je vojaško akademijo končal v Sovjetski zvezi. V času aretacije januarja 1951 je bil načelnik artilerijske katedre na Višji vojaški akademiji v Beogradu. Dne 16. aprila 1951 je bil prav tako v Beogradu aretiran še polkovnik Janez Jezeršek - Sokol, pa tudi general Dušan Kveder se je zdel oblastem zelo sumljiv.²⁴ Med zaprtimi v tej skupini je bil še brat Dušana Majcna, pravnik Ivan Majcen. Vsi so bili obsojeni pred vojaškim sodiščem v Beogradu na visoke zaporne kazni: Dušan Majcen na 16 let, Janez Jezeršek na 12 let in Ivan Majcen na 6 let zapora. Kazen so prestajali na Golem otoku. Izpuščeni so bili med zadnjimi leta 1956.²⁵

Ker v začetku petdesetih let odkritih izjavljanj za resolucijo Informbiroja skorajda ni bilo, kar nekako preseneča relativno visoko število informbirojevcev. Vendar je treba dodati, da se je v tem času povečal delež tistih, ki so bili izpuščeni iz preiskovalnega zapora, preden so prišli pred sodišče.

Visoko število osumljenih in izpuščenih je bila v veliki meri posledica medsebojnih političnih obračunavanj. Kako je lahko posameznik zaradi osebnih nasprotovanj prišel na spisek informbirojevcev, pove primer, ki se je zgodil v Črnomlju ob koncu leta 1952. Trgovski inšpektor Jože Macele je opozoril na nepravilnosti v trgovanju, ko so nekateri člani okrajnega ljudskega odbora in okrajnega komiteja ZK zlorabili položaj za neupravičeno bogatitev. Nič kaj prijetno situacijo je črnomaljski politični vrh preprosto razrešil tako, da je na sestanku osnovne organizacije 9. januarja 1953 Maceleta izključil iz članstva ZKJ. V obrazložitvi izključitve Jožeta Maceleta na dan 21. januarja okrajni komite ni polemiziral z navedbami trgovskega inšpektorja, namesto tega pa pripisal: »Po vsej verjetnosti je tu vmes nekaj dela IB-ja oz. se lahko smatra, da je sam Macele na liniji IB.«²⁶

Podatke o vseh do tedaj kaznovanih zaradi Informbiroja v Jugoslaviji je na VI. kongresu KPJ/ZKJ novembra 1952 v Zagrebu predstavil Aleksandar Ranković. Omenil je, da je bilo po administrativnem postopku (DKD) kaznovanih 11.128 oseb, od tega jih je bilo 7.039 že izpuščenih. Sodno kaznovanih je bilo pred civilnimi in vojaškimi sodišči 2.572 oseb, med njimi jih je bilo izpuščenih 492. Dodal je, da število kaznovanih po letu 1949 nenehno pada in da je v teh številkah zanemarljiv delež delavcev. Ni pa omenil nacionalne ali republiške pripadnosti obsojencev.²⁷

²³ Martin Mencej: Od Ljubljane prek Bileče na Goli otok, Borec, XL, 1988, št. 10, str. 895-912.

²⁴ Glej: Janez Jezeršek - Sokol: Arhipelag Goli, Ljubljana 1989, str. 23-24 in 71.

²⁵ ARS I, CK ZKS III, š. 8, Priloge k seji IK CK ZKS, 13.7. 1958.

²⁶ Ibidem, š. 26, Poročilo komisije o nepravilnosti v okraju Črnomelj.

²⁷ Borba komunistov Jugoslavije za socialistično demokracijo, Ljubljana 1952, str. 119.

Na zmanjšanje pritiskov na notranjega sovražnika je vplival okrepljen položaj Jugoslavije v svetu po navezavi stikov z zahodom in po Stalinovi smrti marca 1953, ki je sprožila boje za oblast v Kremlju. V takšnem položaju tudi jugoslovanski informbirojevci v očeh vodilne politične garniture niso več predstavljali takšne nevarnosti kot leta 1949. Zaradi tega je bilo v naslednjih letih izključitev iz ZK in kazenskih pregonov malo. V letu 1953 sta bila iz članskih vrst ZKS izključena le 2 člana, leta 1954 pa je bila zabeležena le ena izključitev.²⁸

V letih 1953 in 1954 je bilo izpuščenih iz zaporov veliko političnih zapornikov, ker jim je potekla zaporna kazen ali so bili oproščeni nadaljnega prestajanja kazni. To še ni pomenilo povratka v normalno življenje, saj so težko dobili zaposlitev, imeli so stanovanjske težave, šele po povratku iz zaporov pa so izvedeli za tegobe, ki so jih med tem preživljali njihovi družinski člani.

Kontrolna komisija CK ZKS je marca 1954 sestavila seznam slovenskih informbirojevcev. Zabeležila je 2.275 ljudi, ki »bodisi da so javno izpadali, prikrito se izjasnjevali ali kolebali.« V policijskem postopku je bilo 731 ljudi.²⁹

Leto	aretirani	izpuščeni iz preiskave	kaznovani		člani ZK Slovenije	nečlani
			upravno	sodno		
1948	102	31	40	31	50	52
1949	265	61	180	24	248	17
1950	46	16	12	18	27	19
1951	123	63	19	41	76	47
1952	161	64	62	35	75	86
1953	34	5	21	8	28	6
Skupaj	731	240	334	157	504	227

Podatki niso povsem točni, saj v njih niso zajeti vsi oficirji JA in emigranti, nasprotno pa so prišteti tudi Neslovenci, kaznovani v Sloveniji. Kontrolna komisija CK ZKS namreč ni vodila ločene statistike po teritorialni in nacionalni pripadnosti, kot jo

²⁸ ARS I, CK ZKS III, š. 26, Poročilo o delu Kontrolne komisije CK ZKS v letu 1953 in Poročilo o delu (...) v letu 1954.

²⁹ Ibidem, š. 8, Priloge k seji IK CK ZKS, 13.7. 1958, Statistični pregled IB. Številka 2.275 se je še kasneje večkrat navajala kot število vseh zabeleženih informbirojevcev v Sloveniji. Gre torej za maksimalno število, ki pa ga je treba, kot bomo še videli, precej zmanjšati.

lahko najdemo v delu Radovana Radonjića *Izgubljena orientacija za celotno Jugoslavijo*. Če pogledamo socialni sestav 731 zapornikov v Sloveniji, je slika sledeča:³⁰

Leto	delavci	kmetje	nameščenci	študentje	intelektu.	ostali
1948	29	19	19	1	23	11
1949	79	7	104	45	25	5
1950	16	-	24	1	5	-
1951	38	15	50	9	10	1
1952	56	7	37	19	7	35
1953	20	-	10	3	-	1
Skupaj	238	48	244	78	70	53

Če računamo skupaj državne nameščence, intelektualce in študente, predstavljajo ti več kot polovico vseh zaprtih, delavcev je okoli tretjina (tu so verjetno prišteti Neslovenci), medtem ko je bilo kmetov in ostalih vsakih posebej manj kot desetina.³¹

V gornjih številkah so vračunani vsi aretirani do konca leta 1953, kar potrjujejo tudi besede republiškega sekretarja za notranje zadeve Mitje Ribičiča januarja 1955: »V kazensko popravnih domovih vzdržuje sedaj kazen 26 obsojencev, medtem ko se na družbeno-koristnem delu nahaja še 9 upravno kaznovanih pristašev informbiroja. v Ljudski republiki Sloveniji je bilo od leta 1948 do danes upravno kaznovanih 334 oseb, sodno kaznovanih pa 157 oseb zaradi informbirojevske sovražne dejavnosti.«³² Ribičič je s tem potrdil številke v tabelah, ni pa odgovoril na vprašanje, koliko je bilo zaprtih po letu 1953. Res da je bilo to število majhno in da ne more bistveno spremeniti omenjenih navedb, pušča pa nas v dilemi, če so naštetih podatki dokončni ali ne.

Odnos oblasti do informbirojevcev so narekovali novi mednarodni dogodki, predvsem podpis beograjske deklaracije 2. junija 1955. Ker Sovjetska zveza ni bila več jugoslovanski zunanji sovražnik, jugoslovanski vrh ni mogel več obravnavati informbirojevcev kot pete kolone. Bivšim zapornikom so se začele odpirati boljše možnosti zaposlovanja in aktivnosti v množičnih organizacijah. Seveda je bilo vse to pogojeno z izrazi lojalnosti do oblasti in obžalovanja lastnih napak v preteklosti, saj »so ti ljudje za nas izdajalci, pa čeprav smo še taki prijatelji z Rusijo.«³³

Po koncu leta 1954 je bilo zaradi informbirojevstva kaznovanih še nekaj oseb. Šlo je za ljudi, ki so v prvih letih jugoslovansko-sovjetskega spora emigrirali na vzhod, po normalizaciji odnosov sredi petdesetih let pa so se vrnil (po večini verjetno ne prostovoljno). Od Slovencev so se npr. vrnil Franček Majcen, ki je delal v emigraciji v Budimpešti, Savo Vrtačnik, ki je bil ob začetku informbirojevskega spora študent v Moskvi in je tam ostal ter sodeloval pri oddajah Radia Moskva, ter Rudi Filej, ki je

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

³² Stenografski zapisniki ljudske skupščine LRS, Tretji sklic, knj. 4, Ljubljana 1955, str. 100.

³³ ARS I, CK ZKS III, §. 9, Zapisnik seje org. sekretariata CK ZKS, 20.6. 1957, str. 21-22.

emigriral kot pripadnik UDV in bil že v odsotnosti obsojen na dolgoletno zaporno kazen.³⁴

Dogodki na evropskem vzhodu v letu 1956 (razpust Informbiroja kot koordinativnega organa komunističnih partij, junijski dogodki na Poljskem, ko je vojska obračunala z delavskimi demonstranti, intervencija Rdeče armade na Madžarskem v jesenskih mesecih) so povzročili vnovično zaostritev sovjetsko-jugoslovanskih odnosov, kar pa je znotraj Jugoslavije pomenilo spremembo v odnosu oblasti do informbirojevcev. Oblast je hotela čim več bivših zapornikov spraviti na »pravo« pot. Okrajni komiteji ZKS so začeli sestavljati spiske informbirojevcev s podatki o njihovih usodah, socialnem položaju in odnosu do oblasti po odsluženju kazni. Podatke je zbirala kontrolna komisija CK ZKS, delo na celotnem področju Jugoslavije pa koordinirala kontrolna komisija CK ZKJ. Ker so pri delu sodelovali tudi z organi notranje uprave, lahko štejemo podatke, ki so bili zbrani v letih 1957 in 1958, za najbolj točne od vseh do sedaj omenjenih števil.

Po direktivi organizacijskega sekretariata CK ZKJ iz maja 1958 so morali okrajni komiteji ZK razvrstiti informbirojevce v štiri kategorije, od prve, te bi lahko takoj sprejeli v članstvo ZK, do zadnje četrte, v katero naj bi bili uvrščeni do oblasti odkrito sovražni posamezniki. Medtem ko so morale partijske organizacije posameznikom iz prvih treh skupin kakorkoli pomagati, so morali četrto čim bolj potiskati v izolacijo in te ljudi onemogočati v družabnem življenju.³⁵

Ker so slovenske partijske organizacije tovrstne podatke zbirale že leto dni, je lahko kontrolna komisija CK ZKS že po nekaj tednih sestavila analizo delovanja bivših informbirojevcev. V Sloveniji so obravnavali že omenjenih 2.275 primerov, ki so jih do tedaj šteli za informbirojevce. Podatki o 334 osebah na DKD in 157 obsojenih pred sodišči se skladajo s prejšnjimi tabelami. Iz Slovenije je zaradi informbiroja emigriralo 34 oseb, od tega se jih je nekaj vrnilo po letu 1955. V zaporu sta bila leta 1958 še Franček Majcen in Rudi Filej.³⁶

Pri kategorizaciji bivših informbirojevcev so okrajni komiteji črtali s spiska osebe, ki so nanj prišle »zaradi poenostavljanja in enostranske politične ocene«, tiste, ki so se odselili v druge jugoslovanske republike ali emigrirali v tujino, že umrle, nekaj posameznikov pa je bilo rehabilitiranih že do tega časa. Spisek se je tako z začetnih 2.275 oseb skrčil na približno polovico.³⁷ Zbiranje podatkov je trajalo do konca januarja 1959. Pri nadaljnjem delu so obravnavali le še posamezne primere, ki pa niso mogli bistveno vplivati na celotno podobo. Ker so podatki o kaznovanih in njihovem socialnem poreklu razvidni že iz prejšnjih tabel, jih ne bom ponavljal. Podatki o številčnosti skupin kot rezultat kategorizacije informbirojevcev povedo veliko o odnosu oblasti do bivših zapornikov, predvsem koliko je še bilo tistih, ki jih je slovenski politični vrh obravnaval kot zagrizene sovražnike. Po krčenju števila so partijske organizacije na

³⁴ Ibidem, š. 8, Priloge k seji IK CK ZKS, 13.7. 1958: Pregled IB dejavnosti.

³⁵ Ibidem, š. 78, Pismo CK ZKJ - CK ZKS, Mihi Marinku, Beograd, 17.5. 1958.

³⁶ Ibidem, š. 8, Priloga k seji IK CK ZKS, 13.7. 1958: Pregled IB dejavnosti.

³⁷ Ibidem, š. 78, Informacija o informbirojevcih v Sloveniji, 3.10. 1958.

terenu ocenile 1.154 posameznikov, že navedba o še nadaljnjih 151 izbranih iz spiska informbirojevcev pa pove, da je bilo v Sloveniji okoli tisoč informbirojevcev.³⁸

Okraj	k a t e g o r i j e				pobegli	umrli	izbrisani s spiska IB	ponovno člani ZKS	skupaj
	I.	II.	III.	IV.					
Celje	5	11	47	8	3	3	24	7	108
Gorica	8	7	43	5	2	1	37	8	111
Koper	21	19	53	9	85	1	15	3	206
Kranj	3	9	67	5	2	4	25	29	144
Ljubljana	23	42	168	17	8	13	21	14	306
Maribor	10	12	107	10	6	5	13	17	180
M. Sobota	1	2	10	3	1	1	14	18	50
N. mesto	3	4	35	-	1	1	2	3	49
Skupaj	74	106	530	57	108	29	151	99	1.154

Med podatki bode v oči veliko število »pobeglih« iz okraja Koper. Ker so v številki 85 v večini ljudje, ki so optirali za Italijo, je označba tega dejanja za emigracijo neupravičena. Pri podatku o 29 umrlih informbirojevcih naj dodam, da jih je 5 življenjsko pot končalo s samomorom, žal pa ni podatkov, koliko jih je umrlo v težkih razmerah prestajanja zaporne kazni.³⁹

Če od skupnega števila 1.154 odštejemo 151 dodatno izbranih, ostanejo 1.003 informbirojevci. To število bi lahko zmanjšali še za tiste, ki so v tem času že bili sprejeti nazaj v članske vrste ZKS in za ljudi v I. kategoriji. Ža uvrstitev v ti dve skupini pomeni tiho priznanje oblasti, da je bila njena prejšnja ocena napačna. Če k tem dodamo še optante iz okraja Koper, se število okoli 1.000 še nadalje zmanjša za približno 250 ljudi. Od preostalih približno 750 Slovencev, ki jih je oblast štela kot informbirojevce, jih je bilo največ v III. kategoriji t.i. pasivnih. Za oblast je bil razveseljiv podatek, da je bila najšibkejša IV. kategorija, ki so jo edino še ocenjevali kot pravega sovražnika.

Če primerjamo tu omenjene številke z že znanimi podatki, ki jih je navedel Radovan Radonjič,⁴⁰ so opazna malenkostna odstopanja. Glede skupnega števila informbirojevcev po teritorialni pripadnosti navaja Radonjič manjšo številko (934 proti okoli 1.000) kot kontrolna komisija CK ZKS, pri številu obsojenih Slovencev pa večjo (566 proti 491). Glede na spornost posameznih navedb (npr. optanti s Koprškega, izbrisani iz spiska IB itd.) razlike niso velike. Tako po teritorialni kot po nacionalni pripadnosti je Slovenija (oz. Slovenci) »prispevala« bistveno manj informbirojevcev kot je bil njen delež v površini in prebivalstvu Jugoslavije. Pa še pri tem ostaja vprašanje, v

³⁸ Ibidem, št. 68, Informacije Organizacijsko-političnega sekretariata CK ZKS, št. 39, 31.1. 1959, Delo Kontrolne komisije CK ZKS v letu 1958.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Radovan Radonjič: Izgubljena orientacija, Beograd 1985, str. 75-77.

kolikšni meri so bile obsodbe simpatiziranja s Sovjetsko zvezo za preostalih približno 750 Slovencev sploh realne.

Kot izrazite nasprotnike je oblast leta 1958 štela 57 oseb v IV. kategoriji. Tudi to so ocene višjih in nižjih partijskih forumov in notranje uprave, manj pa prizadetih samih. Del omenjene skupine je bil leta 1958 še enkrat aretiran. Notranja uprava je sprožila akcijo proti povezovanju bivših informburojevcev na prostosti, ki jo je v Beogradu vodil Vlado Dapčević.⁴¹ Notranja uprava je v Sloveniji nadzorovala predvsem bivše oficirje, ki so, kot kaže, imeli zvezo z Dapčevićem v Beogradu in naj bi jo vodil Dušan Majcen. Druga skupina, ki je bolj kot v realnosti obstajala v policijskih dosjejih, je bila t.i. Gustinčičeva skupina. Ob aretacijah Dapčevićevih sodelavcev spomladi 1958 sta iz Slovenije emigrirala dva bivša oficirja, poleg Majcna še Branko Arsenijević. Notranja uprava pa je aretirala dr. Ivana Majcna in Valentino Arsenijević, ženo Branka Arsenijevića, poleg njiju pa še Janeza Jezerška. Istega dne, 10. junija 1958, so bili aretirani še člani t.i. Gustinčičeve skupine, poleg Gustinčiča še dr. Cene Logar, Viktor Ljaševski in Mirko Gorše.⁴² V zaporih so ostali različno dolgo, od nekaj mesecev do nekaj let. Stalni nadzor nad sumljivimi na prostosti naj bi skupaj z akcijo kategorizacije bivših zapornikov po mnenju oblastnikov ugodno vplival na politično situacijo, saj so »najbolj zagrizeni pristaši informburoja« ostali brez baze, kar naj bi »pospeševalo nadaljnjo diferenciacijo med njimi.«⁴³

S koncem leta 1958 je informburojevski problem prenehal obstajati kot eden od prioritetenih slovenskih in jugoslovanskih notranjepolitičnih problemov. V akciji kategorizacije in diferenciacije informburojevcev je le-te oblast obravnavala kot ljudi, ki so v preteklosti storili napako, ki pa v danih razmerah niso več bili sovražniki partije in države. Problem informburojevstva se je po mišljenju vodeče politične garniture ob koncu leta 1958 omejil na ozek krog posameznikov, ki so bili ali v emigraciji ali v zaporih ali na svobodi, ti pa glede na nezmožnost političnega povezovanja in izražanja lastnih političnih idej niso imeli praktično nikakršnega vpliva na družbeni razvoj.

⁴¹ Slavko Čuruvija: Ibeovac. Ja, Vlado Dapčević, Beograd 1990, str. 178-180.

⁴² ARS I, CK ZKS III, š. 8, priloga k seji IK CK ZKS, 13.7. 1958: Pregled IB dejavnosti; Logar, Goli otok, str. 329-330.

⁴³ Ibidem, š. 60, okrožnica CK ZKS, 22.5. 1959.

THE COMINFORM AND ITS SUPPORTERS IN SLOVENIA

S u m m a r y

At the level of Yugoslavia's internal affairs the conflict between Yugoslavia and the Soviet Union of 1948 brought about a final defeat of Soviet Union's supporters or those accused of this without the necessary evidence. The questions of the number of Slovenes that were then incarcerated, the social classes they originated from, and the length of imprisonment have to date been ignored by Slovene historians since supporters of the Cominform represented a bigger problem in Yugoslavia's former eastern republics than in Slovenia that has traditionally been more westward-looking.

The first wave of arrests to which Cominform supporters were exposed came in the first half of 1949, while few individuals were still arrested after 1950. Following Stalin's death and improvement of relations between Yugoslavia and the Soviet Union a majority of them were released from prisons as well as labour camps by mid 1950ies. In the 1957-58 period political organisations characterised them again either as loyal citizens or public enemies, even though it is true that few of them were put into the latter category.

2,275 individuals were suspected of supporting Cominform, most of them without a reasonable evidence. One of three suspected persons was also arrested, and out of a total of 731 arrested individuals 491 citizens of Slovenia were sent to prison or labour camps. 157 out of this total were sentenced by a law court, while 334 were imprisoned by the ministry of the interior whose departments had vast powers indeed. Just over 50 persons out of the 334 were officially proclaimed public enemies in the beginning of 1959.

In terms of social structure a majority of suspected and/or convicted Cominform supporters were Slovene intelligentsia (scientists, men of letters, teachers and professors, students), some were civil servants, and very few workers and peasants.